

OKTATÁSI TÁMOGATÁSOK A HATÁRON TÚLI MAGYAR KÖZÖSSÉGEKNEK, 2003–2006*

AHATÁRON TÚLI MAGYAROK elmúlt néhány évi oktatási támogatásának ismertetése és értelmezése nem vonatkoztatható el a szélesebb értelemben vett, és a kilencvenes évek elejétől kialakult magyar-magyar (azaz: anyaországi és határon túli magyar) viszonyrendszerrel. Ebben a viszonyrendszerben alakultak ki ugyanis azok a sajátos intézmények, pénzosztó testületek, amelyeken keresztül a határon túliaknak szánt támogatások eljutnak a címzettekhez.

A támogatásokat többféle módon értelmezhetjük/értékelhetjük. Egyrészt *pénzügyileg*, amelynek során meg lehetne vizsgálni, hogy a pénzek elköltése, felhasználása milyen mértékben történt a vonatkozó jogszabályoknak megfelelően. Pénzügyi beszámolót minden támogatás után készítenek, annál is inkább, mivel közpénzről van szó. A határon túli támogatásokat azonban vizsgálhatnánk *politikai, politikatörténeti* szempontból is: ebben az esetben a hangsúly arra tevődne, hogy a különböző országokban élő politikai elitek milyen módon szereznek érvényt érdekeiknek: a határon túliak hogy lobbiznak Magyarországon, illetve az anyaországi belpolitika hogyan hat a támogatási prioritásokra. Mindezt történeti perspektívából is lehet szemlélni, és be lehet azonosítani, hogy mely kormányzat alatt vagy akár történeti ciklusban, milyen támogatási elvek érvényesültek. A támogatásokat, jelesül a határon túli oktatási támogatásokat *szakmai, oktatáspolitikai* szempontból is értékelhetjük. Ennek során azt lehetne vizsgálni, hogy a megítélt támogatások, milyen oktatáspolitikai célok mentén szerveződtek, illetve e célok milyen mértékben valósultak meg.

A határon túli (nem csak) oktatási támogatások vizsgálata meglehetősen szűz területnek számít. A leginkább elemzett rész a politikai/történeti dimenzió (*lásd Bárdi 2004*), ám meglátásom szerint, az e területen született eredmények, azaz a történeti tapasztalatok szakmai beazonosítása meglehetősen kevésbé épült be a döntéshozók gondolkodásába. Látszólag a pénzügyi elemzések, értékelések tűnnek a legkönnyebben kivitelezhetőnek (hiszen pénzügyi beszámolót minden projekt után kell készíteni), ez azonban csak látszólagos könnyedség, mert egyrészt a különböző költségvetési források előirányzatai, illetve a tényleges megvalósítás

* Szükségem tartom mindenképp saját pozícióm tisztázását: többek között határon túli magyar oktatáskutatással is foglalkozom, jelenleg pedig a Határon Túli Oktatásfejlesztésért Programiroda vezetője vagyok. Ilyen minőségemben szakmailag közöm volt/van egy felsőoktatási kutatócsoportra vonatkozó pályázathoz, illetve részt vettem az Apáczai Közalapítvány némely pályázataiban is. Úgy gondolom azonban, hogy ezen „érintettségeim” nem akadályozhatnak meg a kritikai, objektív elemzésben.

során felhasznált pénzügyi tételek között mindig eltérések keletkeznek, másrészt a különböző határon túli támogatások egységes, részletes adatbázisa nem áll rendelkezésünkre.¹

A szakmai, oktatáspolitikai értékelés is hiánycikknek számít. Noha minden (pályázat után elnyert) támogatás elszámolása szakmai beszámolókat is tartalmaz, tudomásunk szerint e szakmai beszámolók elemzése soha nem történt meg.² Az ilyen jellegű elemzések hiánya óhatatlanul is felveti a döntéshozataloknál szükséges reális visszacsatolás kérdését, és egyre inkább felveti azt a gyanút, hogy a döntések nem szakmai, hanem valamilyen szürke zónában, az erőteljesebb politika és a gyengébb szakmai logika határmezsgyéjén születnek, vagy akár pillanatnyi, ad hoc politikai érdekek eredményeképpen.

Noha határon túlra irányuló támogatások már az első világháborút követően elindultak, a jelen helyzet jobb megértéséhez érdemes röviden áttekinteni az 1990 utáni kormányok határon túli támogatáspolitikájának néhány fontosabb mozzanatát és jellemzőit.³

1990 után a környező országok magyar kisebbségei (pontosabban a kisebbségi elitiek) mintegy magukra találva intenzív (kulturális, tudományos, oktatási) intézményépítésbe fogtak, amelyet Magyarország is támogatott, ahol éppen az évtized elején, főképp az Antall-kormány alatt létrejöttek a támogatásban résztvevő főbb (köz)intézmények: a Határon Túli Magyarok Hivatala (HTMH), a Művelődési és Közoktatási Minisztérium határon túli magyarok támogatását bonyolító (fő)osztálya, különböző – jobbára ma is létező – alapítványok (mai nevükön: Illyés Közalapítvány, Teleki László Alapítvány, Új Kézfogás Közalapítvány, Pro Professione Alapítvány stb.). Az 1994-es kormányváltásig terjedő időszakban a támogatások zöme „kijárásos” alapon, informális szálakon futott, gyakorlatiak voltak a támogatáspolitikai botrányok is.

1994–1998 között a támogatások megítélése „társadalmiasodott” abban az értelemben, hogy a döntési mechanizmusokba egyre több bizottságot, tanácsot, előkuratóriumot építettek be, amelyekben határon túli és magyarországi politikai, szakmai delegáltak is részt vettek.

Az 1998–2002-es időszakban a támogatáspolitikában megjelentek jórészt magyarországi kezdeményezésű stratégiai programok, amelyek között – főleg ok-

---

1 Noha ilyen kísérlet, sőt jogszabályi kötelezettség is van: a Kedvezménytörvény következtében a HTMH-val szemben adatszolgáltatási kötelezettség létezik a határon túli (közpénzekből történő) támogatásokról. A HTMH interneten elérhetővé teszi ezt az adatbázist, ám annak használata csak nagyon felületes információk elérésére jogosít fel. Például a támogatások mértékéről, szakmai tartalmáról nem kapunk képet, de a valamelyik budapesti pénzosztó testület címéről és térképen megjelenő térbeli elhelyezkedéséről, igen. (<https://www.htmh.gov.hu/tamogatas>)

2 Megkockázatom, e szakmai beszámolókat ritkán vagy sosem olvassák el a pénzosztó grémiumok képviselői. Érdeklődésemre egyik közintézmény vezető beosztottja például azt mondta, menjek vissza másnap a kért szakmai beszámolóért, majd utána kiderült, ezek nem is ott vannak, hanem egy másik épületben (magyarán, még azt sem tudta, hol tárolják).

3 A határon túli magyar támogatások politika-történeti vonatkozásairól, illetve az 1990 utáni támogatások részletesebb taglalásáról (lásd Bárdi 2004).

tatási vonatkozásban – kiemelt helyen kell említenünk a Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem (EMTE) magyar közpénzekből történő 2001-es elindítását, az OM égisze alatt 1999-ben létrejött, a határon túli magyar oktatás mai támogatásában is jelentős szerepet betöltő Apáczai Közalapítványt, valamint a Kedvezménytörvényhez kapcsolódó oktatási-nevelési támogatásokat.

A 2002 tavaszán kezdődött kormányzati ciklus alatt a támogatások részben a kialakult mechanizmusok mentén folytatódtak (bizottságok, tanácsok), ám érzékelhető volt a határon túli politikai elit nagyobb beleszólási lehetősége. A kilencvenes évek elejéhez képest a határon túli magyarok pártjai több országban (Szlovákiában, Romániában, Szerbiában és Montenegróban) is kormányzati szerephez jutottak, így a korábbi kvázi alárendelt szerepből kikerülve egyre inkább egy másik ország egyenlő partnereként jelentek meg, és ily módon is kényszerítették a magyar kormányt, hogy az őket érintő döntésekbe, támogatásokba nagyobb beleszólásuk legyen. Ez a „követelőződés” csak fokozódott a 2004. december 5-i népszavazás során kialakult helyzetben: a magyar kormányzat mintha „kompenzálni” akarta volna a kettős állampolgárság elutasítása által okozott kiábrándultságot, és a miniszterelnök már 2005 januárban meghirdette a „nemzeti felelősség 5 pontját”, majd pedig februárban a költségvetési törvény módosítása során megteremtette a lehetőséget az ún. Szülőföld Alapnak, amely oktatási programokat is támogat.

Írásunk célja ezen utóbbi kormányzati szakasz oktatási támogatásainak szemrevételezése. Az ismertetés során képet akarunk adni a határon túli oktatási támogatás rendszeréről, a támogatások mértékéről, arányairól és természetesen tartalmáról is. De mivel – mint egyébként mindig – az ördög a részletekben rejlik, egyfajta dokumentum-elemzéssel közelképbe hozunk néhány támogató intézményt és támogatási projektet, azaz megvizsgáljuk, hogy egyes támogatások – a pályázók adatai, avagy szakmai beszámolóai alapján – hogyan hasznosultak.⁴ Ezáltal tehát nem csak a magyarországi támogatási szándékokról kapunk információkat, hanem a határon túli magyar oktatás fontos szereplőinek működéséről, pályázati kultúrájáról, röviden a kisebbségi magyar oktatás kevésbé tematizált sajátosságairól.

Az oktatási támogatások „célcsoportjai”

A címben szereplő „határon túli magyar közösségek” fogalmát is rögzítenünk kell, és fel kell vázolnunk az e közösségek oktatási támogatásának főbb „célcsoportjait”. A célcsoport kifejezés idézőjeles használatát egyrészt azért tartom indokoltnak, mert ahogy már előbb is felvillantottam, a támogatások gyakran csak az elitek alkuinak, játszmáinak eredménye, másrészt azért is, mert a finanszírozások jelentős része – ahogy a későbbiekben az kiderül – infrastrukturális beruházás).

A határon túli oktatási támogatások elsőrendű célcsoportjai a Magyarországgal szomszédos országok magyar anyanyelvű és/vagy részben vagy egészben magyar

⁴ Az elemzés során néhány kapcsolódó intézmény munkatársaival folytatott háttérbeszélgetést, illetve nyilvános dokumentumot (éves beszámolókat, közhasznúsági jelentéseket, szakmai beszámolókat, honlapokat) használtam fel.

tannyelvű oktatásban részvevő diákjai, hallgatói, illetve pedagógusai, tanárai. Az egyes országok anyanyelvi/nemzetiségi adatai, valamint oktatási statisztikái alapján azonban joggal feltételezhető az is, hogy a támogatások leginkább az erdélyi (romániai), felvidéki (szlovákiai), vajdasági (szerbiai) és kárpátaljai (ukrajnai) magyarokat érintik. Megjegyzendő az is, hogy a 2002 utáni kormányváltás után bizonyos nyugati diaszpórában élő magyar közösségek egyesületei is támogatásban részesültek.

1. táblázat: A szomszédos országok és magyar nemzetiségű lakosai

Ország	Összlakosság	Magyar nemzetiségűek	Magyar nemzetiségűek összlakossághoz viszonyított aránya
Románia	21 698 181	1 447 544	6,67%
Szlovákia	5 379 780	572 929	10,64%
Ukrajna	48 416 000	156 000	0,33%
Kárpátalja	1 258 300		12,39%
Szerbia és Montenegró	10 651 000	293 299	2,75%
Horvátország	4 437 460	16 595	0,37%
Szlovénia	1 992 035	6 243	0,31%
Ausztria	8 032 926	40 583	0,50%

Forrás: Gyurgyik & Sebők (2003).

2. táblázat: Magyar nemzetiségűek részvétele a határon túli oktatási rendszerekben

Ország	Alapoktatás	Középfokú oktatás	Felsőoktatás
Románia (2005/06)	89 251	38 973	29 136
Szlovákia (2004/05)	43 781	23 911	4 816
Ukrajna, Kárpátalja		1 164 ^d	1 367 ^e
Szerbia és Montenegró (2002/03)	18 732	6 892	2 970
Horvátország ^g	366 ^{b, d}	82 ^f	16
Szlovénia ^c (2001/02)	251	n.a.	n.a.
Ausztria	n.a.	n.a.	n.a.

a A horvát tannyelvű képzésben résztvevő magyar nemzetiségű diákokról és hallgatókról nem áll rendelkezésre adat.

b Magyar nyelven tanulók számára vonatkozik, forrás: www.htmh.hu.

c A szlovén tannyelvű képzésben résztvevő magyar nemzetiségű diákokról és hallgatókról nem áll rendelkezésre adat.

d 2004/05; e 2002/03; f 2001/02 (alap- és középfokú oktatás együtt).

Forrás: www.htof.hu

Oktatási támogatások a központi költségvetés adatai alapján

Kormányzati szinten két szereplőnél találunk nagyobb oktatási támogatásokat: a HTMH-nál és értelemszerűen az OM-nél. A HTMH-n keresztül kap támogatást a már említett Sapiaientia – EMTE, illetve szintén e hivatalon keresztül „folynak át” a Kedvezménytörvény alapján járó oktatási-nevelési támogatások.

3. táblázat: A központi költségvetés határon túli magyar oktatással kapcsolatos főbb előirányzatai (millió HUF) (2003–2006)

Költségvetési fejezet/Célelőirányzat	2003	2004	2005	2006 terv	Összesen
XVIII. Külügyminisztérium / X. Miniszterelnökség/HTMH					
Új Kézfogás Közalapítvány	560,7	426,1			986,8
Illyés Közalapítvány	1 021,2	826,6			1 847,8
Határon túli magyar felsőoktatás támogatása	1 958,0	1 531,7			3 489,7
Délvidéki Alap		172,0			172,0
Kárpátaljai Alap		43,0			43,0
Szülőföld Alap (2006-ban: Adomány+SZJA 1%)			500,0	608,2	1 108,2
A Szülőföld Alapból a Küm ktgv. htm. progr. támogatására			500,0		500,0
Határon túli magyarok oktatási és kulturális programjainak támogatása			7 248,1	2 305,0	9 553,1
Határon túli magyarok szülőföld programjai			1 390,1	1 090,0	2 480,1
Kedvezménytörvény alapján járó oktatási-nevelési támogatás				3 475,1	3 475,1
Részösszeg:	3 539,9	2 999,4	9 638,2	7 478,3	23 658,8
HTMH – Illyés Közalapítvány/Kedvezménytörvény					
Az oktatás-nevelési támogatás tényleges kiadásainak különbözete (A zárszámadási törvények alapján)	360,0	3 520,2			3 880,2
Részösszeg:	360,0	3 520,2			3 880,2
XX. Oktatási Minisztérium					
Határon túli magyarok oktatási és kulturális támogatása	1 365,0	959,0			2 324,0
Határon Túli Magyar Oktatásért Apáczai Közalapítvány	50,0	170,0			220,0
Márton Áron Szakkollégiumért Alapítvány		22,0			22,0
Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Alapítvány		100,0			100,0
Selye János Egyetemért Alapítvány		670,0			670,0
OM – MTA határon túli kutatás támogatása (Domus Program)	30,0	30,0			60,0
Határon túli közoktatás fejlesztése			200,0	147,0	347,0
Határon túliak ösztöndíj és oktatói támogatása			417,8	341,0	758,8
Határon túli magyar felsőoktatás támogatása			170,0	32,0	202,0
Határon túli magyar értelmiségi és anyanyelvi programok			80,5	62,0	142,5
Határon túli magyarságot támogató alapítványok			700,0	504,0	1 204,0
Részösszeg:	1 445,0	1 951,0	1 568,3	1 086,0	6 050,3
XXXIII. Magyar Tudományos Akadémia					
Határon túli magyar tudósok támogatása	47,0	32,4	116,0	28,5	223,9
Arany János Közalapítvány támogatása	100,0	61,6			161,6
Részösszeg:	147,0	94,0	116,0	28,5	385,5

A *Sapientia* – EMTE hálózati elven szerveződött egyetem, a központi adminisztráció Kolozsváron van, és szakok (karok) működnek Csíkszeredában, Marosvásárhelyen és Kolozsváron is. A költségvetésben szereplő tételből az EMTE előtt már működő nagyváradi Partium Keresztény Egyetem (PKE) is kap támogatást. 2003-ban és 2004-ben az egyetem támogatása „Határon túli magyar felsőoktatás támogatása”,

míg 2005-ben és 2006-ban a „Határon túli magyarok oktatási és kulturális programjai támogatása” alcímben szerepel. Ezen belül 2005-ben költségvetése 1,9 milliárd forintra volt beállítva, de év végére a megszorítások és tartalékképzés miatt az összeg már 1,656-re csökkent. E megszorításokat azonban kissé enyhítette az, hogy a 2005 novemberben meghirdetett Szülőföld Alap pályázatai során az EMTE 100 millió forintot nyert. A két egyetem fontosabb adatait a 4. táblázat tartalmazza.

4. táblázat: Az EMTE és PKE egyetemek fontosabb adatai

2005/2006 tanév	Szakok száma	Diákok száma	Tanári állások száma	Főállású oktatók száma
EMTE	18	2 300	337	146
PKE	12	1 216	186	62
Összesen	30	3 516	523	208

Forrás: HTMH.

A költségvetési sorokból látszik, hogy a legnagyobb összeget (évente mintegy 3,5 milliárd forintot) a „Kedvezménytörvény alapján járó oktatási-nevelési támogatás” teszi ki. Ez a támogatás három nagyobb jogcímen volt megpályázható:

- *nevelési-oktatási támogatás*, amit a saját háztartásában kiskorú gyermeke(ke)t nevelő szülő minden olyan kiskorú gyermeke után kaphat, aki magyarul tanul (20000 forint/gyerek/tanév);
- *tankönyv- és taneszköz támogatás*: gyermekenként 2400 forint összegű tankönyv- és taneszköz támogatás, amennyiben a kiskorú gyermek magyar nyelvű iskolába jár;
- *hallgatói támogatás* – hallgatónként 2800 forint annak, aki határon túl működő felsőoktatási intézményben tanulmányait egészben vagy részben magyar nyelven folytatja.

A támogatási csomag láthatóan, a szülőföldi magyar nyelven való tanulást kívánja megerősíteni. A HTMH honlapja szerint a 2003–2004-es tanévben 213 976 jogosult részesült oktatási-nevelési, valamint tankönyv- és taneszköz-támogatásban, illetve 6579 hallgató számára folyósítottak tankönyv- és jegyzettámogatást, míg a 2004–2005-ös tanévben összesen 173 908 jogosult után igényeltek oktatási-nevelési, valamint tankönyv- és taneszköz-támogatást, illetve 3232-en részesültek hallgatói támogatásban.

Mivel nem készültek hatáselemzések, egyelőre nem lehet tudni, hogy e nagy horderejű támogatásnak (a szociális segélyezésen túl) milyen hatásai voltak. Mint más támogatások esetében, itt is inkább konfliktusokról lehetett hallani: a pénzek célszemélyekhez való eljuttatásának módja (közvetlenül szülők kapják avagy az iskolák? – lásd Felvidék esetében); a pénzátutalások elmaradása (Vajdaság esetében) vagy késése; melyik határon túli magyar szervezet legyen a helyi lebonyolító (pl. Kárpátalja esetében, ahol a helyi magyar elitek nem tudtak megegyezni) stb.

Egy másik nem csak oktatási támogatásokat tartalmazó tétel a *Szülőföld Alap* (összesen 1 Mrd forint). Ez az Alap 2005-ben jött létre, első pályázati kiírásaik

ugyanezen év novemberében jelentek meg. Oktatási jellegű támogatásokat az ún. Oktatási, Kulturális, Szociális, Egyházügyi és Média Kollégiuma által kiírt pályázatokon lehetett nyerni.

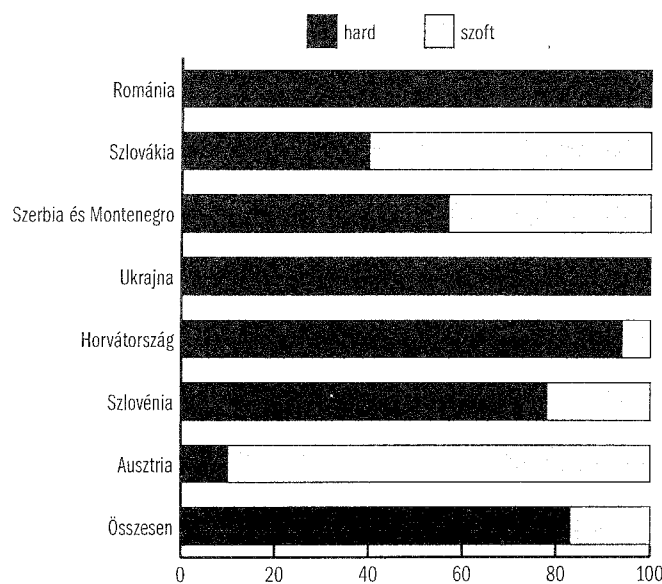
Az Alap működését majdnem mindegyik érintett országban bírálták: egyrészt a testületekben részvevő személyek kinevezése miatt (magyarán: melyik határon túli magyar érdekcsoporthoz tartozik), másrészt összeférhetlenség miatt, ugyanis a testületekben olyan személyek is betöltöttek/betöltenek döntéshozói funkciót, akik a támogatandó szervezetekhez „közel” állnak, vagy éppenséggel vezetői, és így gyakorlatilag önmaguknak osztják vissza a pénzeket. Mindebből az is következett, hogy sok esetben jóval a döntés előtt már lehetett tudni, melyik nagyobb beruházás, projekt mennyi pénzt fog kapni.

Az Oktatási, Kulturális, Szociális, Egyházügyi és Média Kollégium pl. 800 millió forint fölött diszponált, a pályázatok a Magyarországgal szomszédos hét ország számára külön voltak kiírva. Ennek előzménye ugyanis az volt, hogy az egyes országok delegáltjai meghatározták a terület prioritásait, illetve megállapodtak az egyes országokra jutó keretekben, és ezek függvényében hirdették meg a pályázatokot. A keretszámok a következőképpen alakultak: Románia 400, Szlovákia 100, Szerbia és Montenegró 175, Ukrajna 90, Horvátország 17, Szlovénia 5, Ausztria 10 millió forint.

A kiírt pályázatok mindegyik ország esetében természetesen tartalmaztak oktatási támogatásokat is, de ezek a támogatási lehetőségek meglehetősen általánosan fogalmazódtak meg. Leggyakrabban ilyen megfogalmazásokkal találkozhattunk: „szórványvidéken működő magyar nyelvű közoktatási intézmények vagy óvodák vagy felsőoktatási intézmények *beruházási, fejlesztési és működési támogatása*”. Az egyetlen kivételt Szlovákia jelenti, ahol a meghirdetett pályázati kiírásban jelezték, hogy szakmai projekteket (is) várnak: „2.2. Magyar nyelven nevelő óvodai intézmények beruházási, fejlesztési és működési és *szakmai programjainak*, valamint a képzésben részt vevő gyermekek támogatása; 2.3. Magyar nyelvű közoktatás fejlesztési programjainak – *elsősorban tananyag-korszerűsítési és tehetséggondozó programok* – támogatása”. [kiemelés tőlem – pza].

Már ezekből is sejthető, hogy az oktatási pályázatok elsősorban ingatlan jellegű beruházásokat vagy valamilyen eszközfejlesztést fognak a pályázók (és a döntéshozók) számára jelenti. A pályázati kiírások alapján mintegy 505 millió forint, azaz a rendelkezésre álló keret 63 százaléka jutott összesen az oktatási intézmények által megpályázhatónak. A Kollégium döntéshozó testülete 350 pályázatot tartott támogatásra méltónak. Tétélesen megvizsgálva azonban e pályázatokból azokat, amelyek valamilyen oktatási támogatásra irányultak, azt tapasztaljuk, hogy mintegy 420,5 millió forint (az oktatási támogatások 83 százaléka) kizárólag valamilyen infrastrukturális beruházásra, működési költségre vagy eszközfejlesztésre vonatkozik, és csak 85 millió forintnyi összeg az, ami képzésről, tanfolyamról, pedagógiai-didaktikai újításról szól.

Érdekes az országonkénti összehasonlítás is: míg Romániában és Ukrajnában az oktatási pályázatok majdnem kizárólag „hard” beruházást jelentenek, addig Ausztriában és Szlovákiában a „szoft” jellegű oktatási pályázatok dominálnak (90 illetve 60 százalékban). Ha a nyertes pályázatokat tovább vizsgáljuk, az is könnyen megállapítható, hogy a „hard” jellegű támogatások koncentráltabbak, mint a képzés jellegűek. A romániai 275 milliós oktatási támogatást gyakorlatilag 9 pályázó nyerte meg (ebből három az összeg közel 90 százalékát elvitte), míg például az ugyanehhez a kollégiumhoz tartozó többi tematika (egyházügy, média, kultúra, szociális szféra) 99 nyertes pályázat között oszlott meg. Hasonlóképpen Kárpátalján is forráskoncentrációt állapíthatunk meg, hiszen az oktatási támogatások közel 80 százalékát egyetlen alapítvány nyerte meg. A felsőoktatási támogatások esetében Szlovákiában is forráskoncentrációt tapasztalhatunk, hiszen a rendelkezésre álló 30 milliós keret több mint 88 százalékát az újonnan indult Selye János Egyetem infrastrukturális fejlesztésére vonatkozó pályázata nyerte meg.⁵

⁵ E támogatások mögötti jelenségek megértéséhez szükség van a határon túli magyar kisebbségpolitikai ismeretekre, és ezzel vissza is utalhatunk tanulmányunk legelső mondatához. A jelzett forráskoncentrációk mindhárom országban konfliktusokat szültek, illetve mélyítettek el, a sajtóban pedig az elitiek játszmáiról cikkeztek: Romániában ugyanis köztudott, hogy a Déván épülő Oktatási Szórványközpont az RMDSZ ügyvezető elnökéhez, Takács Csabához áll közel, míg az Iskola Alapítvány az RMDSZ-hez. E két intézmény pedig az oktatási támogatások több mint felét elnyerte. Kárpátalján két szervezet, az UMDSZ és a KMKSZ rivalizálásáról és együttműködési képtelenségéről van szó. Mivel előbbi rendelkezik a kijevei parlamentben képviselővel, a jelenlegi magyar kormányzat ezt a szervezetet ismeri el legitim partnernek, a támogatások nagy százalékát elnyerő alapítvány pedig e szervezet holdudvarába tartozik (a helyzet ismerői a másik szervezetet Fidesz közelinek tartják). Szlovákiában az újonnan alapított Selye Egyetem, illetve a pozsonyi Comenius és a nyitrai egyetem magyar tannyelvű Közép-Európai Tanulmányok Kara közötti konfliktusról van szó, amiről a magyarországi sajtó is szokott cikkezni, legutóbb például a 2005. december 29-i *Népszabadság*ban, lásd Szilvássy József: *Bírálják a Szülőföld Alapot* című írását.

A 3. táblázatban a Külügyminisztérium/MEH-hez tartozó tételeknél feltüntettem azokat a sorokat is, amelyek – kis mértékben ugyan, ám többek között – határon túli oktatási támogatásokat is tartalmaznak.

Az *Új Kézfogás Közalapítvány (UKKA)* például határon túli magyarok vállalkozásfejlesztésére jött létre, így pályázati körében ilyen irányú képzésekre is fordított. Igaz, éves szinten ezek nagyon elhanyagolható összegek, például 2004-ben a több mint 632 millió forintos támogatásokból még fél milliót sem fordítottak oktatásra.⁶

Az *Illyés Közalapítvány* is támogat oktatási programokat. Noha pontos kimutatást nem sikerült beszerezni, a 2004-es közhasznúsági jelentés információi, valamint a 2005-ös támogatások listájából⁷ számított adatok szerint kijelenthetjük, hogy a támogatások rendkívüli módon felaprózódtak. Míg például 2004-ben több mint 6 és fél ezer, 2005-ben mintegy ötezer pályázatot bíráltak el, a nyertes pályázatok száma pedig 2686, illetve 2980 volt. Az egy nyertes pályázatra jutó átlagos támogatás a két viszonyítási évben kb. 220 és 280 ezer forint között mozog. 2005-ben például „Oktatási intézmények didaktikai szemléltető anyagokkal való ellátásának támogatása” címszó alatt romániai iskoláknak ítélték meg támogatásokat, de ezek egyetlen esetben sem haladták meg a 100 000 forintot.

Nézzük meg a továbbiakban, hogy az *Oktatási Minisztérium* költségvetésében szereplő határon túli magyar oktatási támogatások hogyan jelennek meg. Először is meg kell állapítanunk, hogy a ciklus elejétől vizsgálva 2004-re nagyságrendekkel megnőtt a szaktárca területre fordított támogatása, ám ez elsősorban a frissen beindult révkomáromi Selye Egyetemnek köszönhető. 2005-ben a határon túli támogatások „specializálódva” jelentek meg, azaz külön sorokban találjuk a köz-, és felsőoktatás támogatásait, az ösztöndíjakat valamint az oktatást támogató alapítványokat. Az is látható, hogy a ciklus végére a felsőoktatási támogatások lecsökkentek. Ez részben talán azzal magyarázható, hogy a környező országokban a magyar nyelvű (önálló intézményben is testet öltő) felsőoktatási expanzió már lezajlott, hiszen Erdélyben, Felvidéken és Kárpátalján már beindultak a magyar nyelvű önálló felsőoktatási intézmények, a Vajdaságban pedig – noha korábban célként is felmerült, és az ottani magyar elit egy részének még ma is dédelgetett álma – szakmai és politikai kiegyezések hiányában nem sikerült új intézményt létrehozni. De a költségvetési sorok nem csak a felsőoktatás, hanem minden egyes terület támogatásának csökkenéséről árulkodnak.

A támogatások tartalmi vonatkozásairól a 2004-es és 2005-ös adatok részletesebb vizsgálata segítségével kívánunk képet adni. 2004-ben az oktatási miniszter ugyanis jóváhagyta a határon túli magyar oktatási támogatásokkal kapcsolatos (új) pályázati rendszert, amelynek értelmében az OM és a Márton Áron Szakkollégium (MÁSZ) közösen bonyolítják le a vonatkozó pályázatokat,⁸ ám bizonyos céltámoga-

⁶ Új Kézfogás Közalapítvány, 2004-es Közhasznúsági jelentés (www.ukka.hu)

⁷ Mindkét dokumentum megtalálható a www.ika.hu honlapon

⁸ Ilyen együttműködés korábban, 2003-ban is létezett, ám az akkori megállapodás csak három projekt támogatására, mindösszesen 41 millió forintról rendelkezett.

tások és egyszeri támogatások továbbra is a szaktárca kezelésében maradnak, vagy más szervezeten keresztül bonyolítják le. A 2004 és 2005-ös évekre kötött megállapodások alapján⁹ az Oktatási Minisztérium a MÁSZ-on keresztül az alábbi határon túli oktatással kapcsolatos tevékenységeket támogatja:

5. táblázat: OM-támogatások, közoktatással kapcsolatos pályázatok

Pályázatok	2004 (ezer HUF)	%	2005 (ezer HUF)	%
1. Tematikus szaktábor	9 000	3,3	7 000	5,7
2. Tanulmányi versenyek	10 810	4,0	7 800	6,2
3. Julianus Testvériskola Program	18 000	6,7	13 000	10,5
4. Módszertani központok, pedagógus szövetségek	35 600	13,2	30 000	24,3
5. Szülőföldi továbbképzések	21 680	8,0	32 400	26,2
6. Tankönyv, taneszköz	33 000	12,2	18 000	14,6
7. Nyugati szórvány támogatása	10 000	3,7		0,0
8. Szórvány oktatási tevékenység támogatása	40 000	14,8	15 500	12,5
9. Speciális (fogyatékos, művészeti, egyházi) ösztöndíjak	2 000	0,7		0,0
10. Szórvány kollégium építése	90 000	33,4		0,0
Összesen	270 090	100,0	123 700	100,0

6. táblázat: OM-támogatások, felsőoktatással kapcsolatos feladatok

Feladatok	2004 (ezer HUF)	2005 (ezer HUF)
1. Nappali, levelező tagozatos - ösztöndíj	18 050	19 380
2. Szülőföldi szakmai gyakorlat	1 000	0
3. Mo-i PhD/DLA képzés után hazatérők	2 000	0
4. Mo-i, nem államilag finanszírozott	13 900	1 000
5. Mo-i PhD/DLA képzésbe felvételt nyert		15 500
6. Mo-i részképzés	15 200	5 700
7. Szülőföldi jogász (2005-ben: PhD, magiszteri) képzés	900	0
8. Levelező tagozatos PhD képzés	1 800	0
9. Hallgatói, doktorandusz szervezetek, szakkollégiumok	15 000	13 000
10. Oktatói bértámogatás	45 000	60 000
11. Kárpátaljai Magyar Szakkollégium	3 840	3 840
12. Felsőoktatási kutatócsoportok	0	4 000
13. Kutatói ösztöndíjak	125 000	0

E támogatási formák zöme a korábbi ciklusban is létezett, ám érdemes megjegyezni, hogy a nyugati szórvány, a szakkollégiumi (beruházások), valamint a szlovákiai állami magyar nyelvű Selye Egyetem elindításának támogatása e kormányzat tevékenységéhez kapcsolódik.

A *közoktatási programok* közül (5. táblázat) a tematikus szaktábor és a tanulmányi versenyek támogatása lebonyolítási költségekhez való hozzájárulást jelent, a

⁹ OM – MÁSZ Együttműködési megállapodás 15548/2004 és 6261/2005. A szerződéseknek létezik egy olyan melléklete is, amely a korábbi években elindított ösztöndíjak, illetve egyéb kifizetések előirányzatait is tartalmazza. Az e címen kifizetésre kerülő tételek 2004-ben 145,7 millió, míg 2005-ben 215,4 millió forint.

Julianus Testvériskola Program középiskolai, kárpát-medencei osztálykirándulásokra vonatkozik, amelynek célja, hogy a magyar és a határon túli magyar diákok, pedagógusok jobban megismerjék egymást. A módszertani központok, pedagógus szövetségek külön részesülnek működési, és külön a szülőföldi szakmai továbbképzések lebonyolítását segítő támogatásban. A tankönyv, taneszköz támogatás új tankönyvek megírását, illetve adományozását jelenti. A szórvány programok támogatása 2004-ben elkülönült a nyugatiak¹⁰ és a szomszédos országokban élők körére, 2005-ben azonban ez egy támogatási sorban jelenik meg. 2004-ben speciális, azaz fogyatékosok számára szervezett, művészeti és egyházi oktatásban résztvevő határon túli magyar diákok magyarországi tanulmányainak támogatására is sor kerítettek (2005-ben is volt ilyen ösztöndíj, de az OM – MÁSZ szerződés egyéb kifizetéseket tartalmazó mellékletében jelent meg).

A határon túli magyar közoktatási támogatások látens oktatáspolitikai céljainak megragadása érdekében a pályázók körének és szakmai beszámolóinak alapján vizsgáljuk meg közelebbről e közoktatási pályázatokat. Először is láthatjuk, hogy 2004-ben a támogatások legnagyobb tétele szintén infrastrukturális beruházás volt. A szórvány kollégiumok építésére kiírt pályázat keretében három erdélyi kollégium építését támogatták: a Szülőföld Alapnál is említett dévai szórványkollégium létrehozására 75 millió forintot, a szamosújvári Téka Alapítvány kollégiumára 5 milliót, míg a mezősegyházi Válaszúton épülő kollégiumra 10 millió forintot ítélték meg. Ha a módszertani központok működésére, fenntartására kiírt összegeket e beruházások mellé soroljuk, láthatjuk, hogy 2004-ben a közoktatási pályázatok közel felét szintén „hard” jellegű támogatásokra használták fel.

A fennmaradó tételek közül a tematikus szaktáborok és versenyek keretében mintegy 100 rendezvény, esemény került támogatásra, amelynek tartalmi vizsgálata alapján kijelenthetjük, hogy ezek egyrészt a nemzeti, nemzetiségi magas kultúrát (pl. honismereti vetélkedők), másrészt pedig a diákok teljesítményorientációját erősítik (pl. a tantárgyversenyek), harmadrészt e táborok, versenyek (mivel értelemszerűen utazással járnak) majd minden alkalommal kirándulásról is szólnak. A kirándulás, mint (ön)cél a következő, a Julianus Testvériskola Programban már pályázandó tevékenységként is megjelenik, és a testvériskolai látogatások igazi szakmai/pedagógiai tartalommal csak elvétve párosulnak.

A szülőföldi továbbképzések keretéből 2004-ben a Romániai Magyar Pedagógusszövetség (RMPSZ) 8, a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMPSZ) 3,24, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusok Szövetsége (KMPSZ) 2,5 millió forintot kapott. Vajdaságban az összegek felaprózódtak, mert több szakmai szervezet működik, a többi horvátországi, szlovéniai szakmai szervezet pedig szintén kisebb összegeket kapott. A pedagógusszövetségek szakmai beszámolóit nagy létszámú konferenciákról, illetve különböző tanfolyamokról számolnak be. Míg a nagy létszámú

¹⁰ A nyugati magyar diaszpóra támogatása a közel fél évszázados múltú visszatekintő Magyar Nyelvi Intézet és az 1989-ben alapított Nemzetközi Hungarológiai Központ teljes körű jogutódjaként létrehozott Balassi Bálint Intézetten keresztül is történik. Az Intézet bővebb tevékenységéről lásd: www.bbi.hu.

események általában ünnepi (és szakmai) találkozási helynek számítanak, tehát nem lehetnek alkalmasak a modern értelemben vett pedagógus továbbképzések formáinak, addig a kisebb szekciókban, csoportokban zajló képzések, tanfolyamok általában szaktárgyi, szakmódszertani, és ritkán vagy egyáltalán nem oktatásirányítási, értékelési, minőségbiztosítási, intézményfejlesztési jellegűek.

Erdély vonatkozásában a 2005-ös Bolyai Nyári Akadémia (BNYA) beszámolója alapján¹¹ teljesebb képet is kaphatunk a pedagógus továbbképzésekről. A BNYA keretében 29 tanfolyam zajlott, ezek zöme „klasszikus továbbképzés”: 20–30–40-es csoportban hazai vagy magyarországi szakemberek előadásokat tartanak, néha azonban kiscsoportos tevékenységekre is sor kerül. A képzések ideje általában több (4–5) nap, és ezek rendszerint kirándulással vannak egybekötve. A kirándulás mindegyik tanfolyam értékeléskor a legizgalmasabb pozitívumként jelent meg. A 29 képzésből 3 problémacentrikus (kapcsolattartás a szülőkkel, az osztályfőnökök kapcsolatrendszere, szabadidő szervezése) és 2 speciális (pontosabban: mentálhigiénés) képzés, az összes többi (mintegy 82 százalék) szaktárgyi továbbképzés. A szakmai beszámolókra és e kevés adatra hivatkozva is levonhatunk néhány tanulságot. Erdélyben (Romániában) a továbbképzés rendszerét még nem reformálták meg, ezért például a beszámolókból ritkán olvashatunk arról, hogy hány óráról van szó, illetve hány kredit jár az egyes képzésekért. A képzések nem piaci alapon szerveződnek, a képzésekért nem kell fizetni („ez jár nekünk”), igaz, a résztvevők egy részének saját költségeit állnia kellett. Itt is teljesen hiányoznak a modern továbbképzés elemei, mint például a konfliktuskezelés, minőségbiztosítás, intézményvezetés, vagy a kiegészítő elleni tréningek.

A tankönyv- és taneszköz-támogatás a pályázati kultúra jellemzőiről árulkodik. A Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete szakmai beszámolójában például ezt olvashatjuk: „a támogatási szerződésben előírányzott 12 kötet helyett 29 kiadványt jelentettünk meg”. Az RMPSZ ide vonatkozó pályázatában például fel sem tünteti, konkrétan hány kiadványt akar megjelentetni, szakmai beszámolójában pedig 40 címet sorolnak fel. Noha a helyi viszonyok mindenhol meghatározzák egy könyvnek a megjelenésre szánt előállítási költségét, itt mégis érdemes a két pályázatot összehasonlítani: előbbi 5,2 utóbbi pedig 14,8 millióból jelentetett meg 29 illetve 40 jegyzetet (egy címre vonatkoztatva 179, illetve 370 ezer forint). E részletek kiemelését három nagyobb szempontból tartottuk fontosnak megjegyezni: egyrészt azt jelzi, hogy a pályázás során a tervezés mozzanata felszínes, másrészt pedig a (szakmai) elszámolás formalitássá válik, harmadrészt pedig azt, hogy „összkárpát-medencei” támogatásoknál – mint amilyen például a könyvkiadás – figyelembe lehetne venni a regionális költséghatékonyság szempontjait is.

A határon túli közoktatási támogatások fenti néhány bekezdésben vázolt röpké esettanulmánya nyilvánvalóvá teszi, hogy a kialakult rendszer a közoktatásban egyrészt a magyar kisebbségi és szórványhelyzetből fakadó identitás, valamint az ehhez kapcsolódó versenyhelyzet és egyfajta etnikai elitizmus fenntartására törek-

¹¹ RMPSZ, 2005.

szik. A továbbképzési támogatások például csak kis mértékben járulnak hozzá a pedagógiai kultúra megújításához.¹² E látens oktatáspolitikai körülírásokor elkerülhetetlen nem észrevenni azt, hogy az e területre fordított összegek jó része (a mindenki által kedvelt) kirándulások szervezésére fordítódik.

A *felsőoktatási támogatások* zöme különböző címeken kifizetett ösztöndíj (lásd 6. táblázat). Találunk nappali tagozatos teljes és kiegészítő képzésben részt vevő, levelező tagozatos kiegészítő alap és másoddiplomás képzésben, doktori képzésben, vagy rész képzésben résztvevő határon túli magyar hallgatóknak kiírt pályázatokat, és találunk szülőföldi képzésekben résztvevők számára vagy kutatásra kiírt pályázatokat. E felsőoktatási tételsoroknál láthatunk továbbá célirányos, a kárpátaljai magyarok számára kiírt pályázatokat is, és itt jelenik meg az újdonságba menő, ún. oktatói béri kiegészítés, amely a határon túli állami felsőoktatásban magyar nyelven képzést folytató tanárok bérének kiegészítését célzó támogatás is, amelynek célja elsősorban a fiatal értelmiségiek motiválása az otthonmaradásra.

Mint említettük az OM határon túli támogatásainak csak egy részét fedik le a MÁSZ-on keresztül történő támogatások. A költségvetési sorokból is látszik (3. táblázat), hogy például a kárpátaljai (beregszászi) II. Rákóczi Ferencz Főiskola és a révkomáromi Selye János Egyetem külön támogatásokban részesült, illetve a határon túli magyar tudományosságra is fordítottak összegeket: a Domus programról van szó, amely 2005-ben átkerült az Akadémia költségvetésébe és „fuzionált” az Arany János Közalapítvánnyal (és 2006-ra együttesen is megcsappant az előirányzott keretük). Az ismertetett költségvetési sorokból azonban nem látszanak a más rendszerben megítélt támogatások, amelyek közül egyet mindenképpen meg kell említenünk: a Sulinet program keretében például mintegy 300 határon túli iskola részesült támogatásban és lehetővé vált Internet hozzáférésük.

Az OM költségvetési sorai ismertetésének végére hagytuk az *Apáczai Közalapítványt* (AKA). A közalapítvány még 1998-ban jött létre, és 1999-ben került nyilvántartásba, mint kiemelten közhasznú alapítvány. Az alapítvány célja a bírósági végzés szerint: „a határon túl élő magyar közösségek és a szórványmagyar-ság felsőoktatásának, szakképzésének és pedagógus továbbképzésének elősegítése és támogatása”. Az Alapítvány részben az OM költségvetéséből közvetlenül részesül támogatásban, de pályázat keretében a Fejlesztési és Képzési Alapból, a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztériumtól, illetve az 1 százalékos szja-felajánlásokból is.

Az éves előirányzatok (7. tábla) azonban nem minden évben teljesültek maradéktalanul, illetve egyéb szervezési és humánerőforrási okok miatt (az új kuratórium felállításának elmaradása például 2005-ben) az évenkénti, pályázati keretben szétosztásra kerülő összegek a 8. táblázat szerint alakultak.

Az Apáczai Közalapítvány elmúlt három éves adatait vizsgálva két fontos megállapítást tehetünk. Egyrészt az évente szétosztásra kerülő (megítélt) támogatás

¹² Arról pedig végképpen nincs visszajelzés, mit kezdtek a pedagógusok a továbbképzéseken megszerzett tudással.

összege nagyságrendekkel csökkent: a 2005. évi szint a 2003. évinek alig a felét tette ki. Ez nem azt jelenti, hogy a közalapítványhoz befolyt összegek volumene is ilyen módon változott volna, hanem csak azt, hogy a szétosztásra került összegek változtak. Ez óhatatlanul az alapító célok között szereplő prioritásokról történő lemondást jelentette, jelenthetné, azonban a valóságban inkább egyfajta „zsonglőr-ködést” tapasztalunk: a pályázati kiírók állandó egyensúlykeresésben vannak az alapító okiratban rögzített célok, valamint a közalapítvány által elnyert források rendeltetészerű felhasználása között.

7. táblázat: Az Apáczai Közalapítvány éves előirányzatai (ezer HUF)

Éves költségvetés/előirányzat	2003	2004	2005
OM	50 000	174 000	25 000
Fejlesztési- és Képzési Alap	700 000	474 000	596 210
Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium	250 000		260 000
Egyéb forrás	51 301	53 000	707
Összesen	1 051 301	701 000	881 917

Forrás: Saját számítások az AKA, 2003., 2004., 2005. évi beszámolója alapján.

8. táblázat: Az Apáczai Közalapítvány éves támogatásai (ezer HUF ill. százalék)

	2003	2004	2005
Megítélt támogatás	741 666	408 197	381 000
Ebből infrastrukturális költségekre	672 367	207 136	331 000
Ebből képzésre, kutatásra, ösztöndíjra, kiadásra	69 299	201 061	50 000
	90,7%	50,7%	86,9%
	9,3%	49,3%	13,1%

Forrás: Saját számítások az AKA, 2003., 2004., 2005. évi beszámolója alapján.

Az alapító okirat szerint a közalapítvány kilenc nagyobb feladat ellátására jogosult: 1. Anyanyelvű oktatás fejlesztése és erősítése; 2. Tudományos kutatómunka; 3. Anyanyelv ápolása és kulturális rendezvények; 4. Határon túli magyar szakképzés fejlesztése; 5. Távközpontok kifejlesztése a szakképzésben, informatikai és információs rendszerek fejlesztése; 6. A határon túli magyar nyelvű szakképzési és felsőoktatási intézményrendszer bővítése; 7. Magyar nyelvű felsőoktatásban és szakképzésben résztvevő oktatók, szakoktatók továbbképzése, támogatása; 8. Ösztöndíjak; 9. Szakképzési és felsőoktatási tananyagok, oktatási segédanyagok, kutatási eredmények kiadása. Az OM Fejlesztési- és Képzési Alaptól, valamint a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztériumtól kapott összegek felhasználása szintén rögzített. Ennek eredményeképpen a pályázati kiírások az alapító okirat szerinti célok oly módon történő „operacionalizálását” jelentik, hogy azok összhangban legyenek a közalapítványt támogató szervek (szintén törvényben rögzített) célkitűzéseivel is.

Ez a kétirányú megfelelés azonban nem jelenti a közalapítvány prioritásszintű szétforgácsolódását, hiszen – és ez a 8. táblázat második nagy tanulsága – ha a megítélt támogatásokat szétbontjuk infrastrukturális („hard”) és humánforrás („soft”) fejlesztésekre, láthatjuk, hogy a 2004-es évet leszámítva gyakorlatilag az

eszközfejlesztésre, ingatlanvásárlásra, -felújításra és fenntartásra fordított tételek dominálnak. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy (akárcsak a Szülőföld Alap pályázati elemzésénél) a támogatási politika „rejtett tanterve” szerint az oktatásfejlesztés elsősorban infrastrukturális fejlesztést jelent.

Az oktatási támogatások rövid értékelése

Az oktatási támogatások rendszere tehát többszereplős, horizontális és vertikális viszonyok egyáltalán megtalálhatók benne. A legszembetűnőbb a magyarországi szakmai szereplők hiánya, amelynek következtében a prioritások előkészítése során a határozottabb anyaországi és határon túli politika, valamint az érdekérvényesítésben nem annyira sikeres határon túli szervezetek szerepelnek.

A rendszer szereplői között informális és formális egyeztetések zajlanak, a nagy projektek támogatása szintjén „munkamegosztás” érvényesül. A támogatások zömében pályázati alapon működnek, de sok esetben csak „színlelt” pályáztatásról van szó, ugyanis a támogatások „alanyi jogon” járnak, igaz ennek mértéke évente vagy ciklusonként is változik (Sapientia – EMTE támogatása, oktatási-nevelési támogatás, szakmai szervezetek évenkénti, működési támogatása stb.).

A kifejezetten oktatási támogatások esetében (az oktatási-nevelési támogatásokat nem sorolom ide) a „hard”, azaz az ingatlanfejlesztésre és -fenntartásra fordítandó költségek dominálnának. A „szoft” szakmai projektek részarányosan kisebb támogatásokat kapnak, és ez 1990 után mindvégig érvényes. Noha bizonyos ingatlanfejlesztések nem kérdőjeleződhetnek meg, a szakmai támogatások háttérbe szorulása óriási veszélyeket tartogat. A pedagógiai kultúra fényes tantermekben sem újul meg önmagától, és gyerekek generációi kerülhetnek kényszerpályára. Célirányos oktatás-kutatás vagy oktatásfejlesztés nélkül az ingatlanfejlesztések sem lehetnek sikeresek.

A pontszerű (azaz: nem konzorciumban, egyetlen pályázó ingatlanberuházása), gyakran kijárásos vagy politikai alkuk nyomán folytatott ingatlanfejlesztések önmagukban nem hozhatnak szakmai eredményeket. Az EU támogatások során is az ingatlan és eszközfejlesztések rendszerint valamilyen szakmai projekttel társulva, az utóbbi meglétének feltétele mellett realizálódnak, az oktatás, képzés területén pedig elengedhetetlen a támogatás munkaerőpiaci relevanciája. A határon túli magyar támogatáspolitikai olyan pályázati kultúrát éltet és tart fenn, amely már a jelen EU-s feltétele mellett sem indokolt, főleg nem Szlovákiában és a hamarosan csatlakozó Romániában.

A pályázati és pályáztatási kultúra kapcsán továbbá felidézhetjük a már korábban jelzett tervezési bizonytalanság (szakszerűség hiánya) valamint a kooperáció hiánya mellett a pályázási „kisebbségi követelőző” stratégiát is. A határon túli oktatási támogatások jelentős részének egyetlen legitimációja a pályázók szerint, az, hogy „jár nekünk”. Bevett módszer, hogy ha valamilyen módon korábban létrehozta (valószínű szintén magyarországi pályázatokból, közpénzekből) egy intézményt, a továbbiakban már jogos követelésként jelenik meg ezen új intézmény fenntartása újabb magyarországi pályázatokból. A pályázati kultúra egy követke-

ző eleme pedig a „szenvedéstörténeti” diskurzus jelenléte. Ez alatt azt értem, hogy a pályázatok során gyakran találkozunk olyasféle indoklással, amely a kisebbségek elnyomottságára és a többség rosszhiszeműségére épül. Félreértés ne essék, tudom, a magyar kisebbség és az egyes többségek közötti konfliktusok itt-ott jelenleg is léteznek, de egy oktatási pályázatban nem valószínű, hogy ezt a sérelmi szótárt kellene használni. És a pályázati kultúra kapcsán hadd jegyezzük meg újra a közoktatás részletezésekor felbukkant jellegzetes elemeket: a versenyszellem fenntartása, a kisebbségi elitizmus jelenlétét és az oktatási pályázásokból megvalósuló „kirándulási készletét”. Noha a maguk módján ezek az elemek létjogosultak lehetnek, kizárólagos megjelenésük felveti, hogy mi történik azokkal a határon túli magyar oktatásban is létező rétegekkel (szereplőkkel és intézményekkel), amelyeknek érdekérvényesítő képességük alacsony: például a falusi kisiskolákkal vagy a hátrányos helyzetűek iskoláztatásával.

A támogatási rendszerben sem külső, sem belső monitoring rendszer nincsen beépítve. A kötelező pénzügyi elszámolásokon kívül eddig – tudomásom szerint – majdnem sosem vizsgálták meg az oktatási támogatások hasznosulását.¹³ Az oktatási támogatások megbízható visszajelzések hiányában azt a veszélyt rejtegetik magukban, hogy nem az egyes országok reális oktatáspolitikai beavatkozásaira reagálnak (hiszen ilyen elemzések sem igazán születnek), hanem a politikai és szakmai helyi elitek valószínűleg alkotott elitista, etnocentrista világgképének kihívásaira rímelnek.

A kialakult rendszerben látszólag paradox módon, a kiszámíthatatlanság, ún. *politikai ad hoc-izmus* mellett egyfajta tehetetlenségi folyamatosság is érvényesül, hiszen sem a magyarországi, sem a határon túli magyar érintett vezetőknek, „oktatáspolitikusoknak” nem érdeke a rendszer megváltoztatása, pusztán csak saját érdekeik újabb forrásokkal való kielégítése. A rendszeren belül egy új forrás megjelenése nem hozza magával az új szemlélet meghonosodását, és vagy a szakmai-politikai elitek újabb konfrontációja, esetleg alkuja kerül előtérbe, vagy a létező szándékoknak az új forrásokkal való megtámogatására találunk kísérletet.¹⁴ Mindez azért is történhet így, mert az oktatási támogatások területén sem létezik egy határozott középtávú jövőkép, amelyhez a megfelelő visszajelzési rendszerek alapján igazítani lehetne a határon túli oktatástámogatási prioritásokat. Erre továbbá rátevéődik a politikai ciklikusságból, a kormányváltásokból fakadó bizonytalanság, vagy ha úgy tetszik, szakaszos lendületesség.¹⁵ Az őszinte szándékot egyik esetben sem kérdőjelezhetjük meg, de a látszat menedzselése nem pótolhatja a szakmaisá-

13 Egy kivételt találunk: 2002-ben az OM Nemzeti Kutatásfejlesztési Programja keretében zajlott egy kutatás a határon túli tudományos kutatások hasznosulásáról. A dolog érdekessége, hogy az egykori döntéshozók és kedvezményezettek vizsgálták a rendszert. A született tanulmányok és statisztikai összesítések letölthetők a www.transindex.ro honlapról is.

14 Az oktatási civil szféra támogatása címszó alatt például gyakorlatilag a szomszédos országok közoktatási rendszerének (infrastrukturális) támogatása zajlik, noha ez gyakorlatilag annak is ellentmond, ami a magyarországi támogatások alapsarkköve: a szomszédos államok terheit (állami feladatokat) ne vállaljuk át a magyar kisebbségeknek fordítandó oktatási támogatások kapcsán.

15 Egy új kormány, akár minden szakmai előkészület nélkül is, újat akar felmutatni tárgyalt területünkön: 1998–2002 között például a Sapientia – EMTE tűnt nagy horderejű oktatásfejlesztésnek, 2005-ben pedig például a Szülőföld Alap akart nagyobb horderejű támogatásokat felmutatni.

got, és – ami nagyobb veszély – hosszabb távon értelmetlenné válhat és a humán és anyagi erőforrások pazarlásához vezethet.

Egy kis „normatív” utóhang

A 2003–2006 között futó támogatások a szülőföldön maradás paradigmájában zajlottak. A szülőföldön maradás azonban nem csak a jelenben jelentett kihívást. A nyolcvanas, kilencvenes években Magyarországon és a határon túli régiókban a szülőföldön maradásra vonatkozó beszédmodok egyre inkább kezdik elveszíteni érvényességüket. Magyarországon a szülőföldön maradás részben prüd politikai retorika, részben egy olyan normatív megközelítés, amelynek tartalma kiüresedett. A határon túli régiókban a politikai elit szintén „nyomatja” az otthonmaradást, de közben érzi, látja, a mindennapi folyamatok nem föltétlenül ebbe az irányba mutatnak. A szülőföldön maradás egy opció, de mint opció, könnyen átváltható másikra is. Természetesen az egyes régiók között eltérések vannak a szülőföldön maradás tekintetében, de az mindegyikben közös, hogy az otthonmaradás nem kinyilatkoztatásszerű politikai véleményeknek köszönhető.

Általánosságban nézve két nagyobb tényező mindenképpen a szülőföldön maradás átértelmezésére kényszerít.

Egyrészt már közhely, hogy Magyarország EU-s csatlakozásával a szomszédos országokkal való viszonyrendszer átalakul. Ha Románia is az EU tagja lesz, akkor gyakorlatilag a kisebb létszámú vajdasági és kárpátaljai (és még kisebb létszámú szlovéniai és horvátországi) magyaroknak kellene otthonteremtő programokat beindítani, vagy (mivel a két régió magyarsága körében a legvékonyabb a középosztály) számolni kell az asszimilációval és/vagy magyarországi átvándorlásukat „fájdalommentesen” kell megszervezni. A szlovákiai és romániai magyarság esetében pedig a helyi, magyarországi és európai viszonyrendszert figyelembe véve kellene tervezni új támogatási rendszert.

Egy másik, e kontextusban ritkábban tárgyalt közhely: az internet, a virtuális hálózatok elterjedése kikezdhetheti a „fizikai szülőföldön maradás” koncepcióját. Lehet valaki úgy is (fizikailag) otthon, hogy munkája máshová kapcsolódik, és ez fordítva is elképzelhető: lehet úgy is fizikailag távol otthonától, hogy közben munkája „hazakapcsolja”. Ebből adódóan olyan támogatásokat is el lehetne képzelni, amelyek a virtuális identitás megerősítését segítenék: távképzések, távtanulások segítése, idegen nyelv és informatika minél szélesebb körben történő ismerete.

PAPP Z. ATTILA

IRODALOM

- BÁRDI NÁNDOR (2004) *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarok kapcsolattörténete. Problémakatalógus*. Pozsony, Kalligram.
- GYURGYIK LÁSZLÓ & SEBŐK LÁSZLÓ (eds) (2003) *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- Romániai Magyar Pedagógus Szövetség: *XIII. Bolyai Nyári Akadémia. Szakmai beszámolók, értékelések, statisztikák*. Csíkszereda, 2005.